

ДРАГОМИР С. ПОПОВИЋ

ВАСИЛИЈЕ — ВАСА ПОПОВИЋ

— главни кнез пожешке нахије (1819—1832) —

Други српски устанак, и поред неколико сјајних победа које су извојевали устаници, завршио се неочекивано једном мршавом нагодбом између Срба и Турака.

Када су Милош Обреновић и Марашли Али — паша склопили споразум о миру крајем августа 1815. године, они су се сагласили само у неким важнијим питањима. Наиме, Марашлија је пристао да прикупљање пореза, харача и других дација препусти Србима и да се Турци у то не мешају; да уз сваког муселима (војводу), као заповедника над једном нахијом, седи по један српски кнез који ће са њим и кадијом судити Србима, како се не би десило, што је раније био чест случај, да муселим и кадија, ради глобе коју су узимали за себе, осуђују невинне људе; да спахије узимају од сељака само онолико колико им по берату припада; да се од кнезова и других угледних људи образује у Београду, као седишту везира, народна канцеларија, која би представљала неку врсту врховног српског административног и судског тела.¹ Тај споразум је важио само за дванаест нахија београдског пашалука.

Невоља је за Србе била још у томе што је то био усмени споразум који није морао обавезивати Турке. Тако је у београдском пашалуку настао провизоријум са двоструком влашћу који је трајао пуних петнаест година, све до хатишерифа од 1830. год. Јер, иако је Porta издала 1816. године шест фермана, они су само решавали споредне ствари. У таквој ситуацији Турци су се трудили да задрже status quo, а Срби са Милошем на челу да, освајајући једну по једну позицију, преузму постепено што више власти у своје руке.

За Милоша је зато било врло важно да нађе у нахијским кнезовима сараднике који ће бити њему потпуно одани и способни да се на терену снађу у тој изванредно сложеној ситуацији, која је била оптерећена неповерењем са обе стране. Марашлија је схватио улогу нахијских кнезова отприлике као улогу „присудитеља“, док им је Милош наменио много ширу надлежност: они су у ствари имали, бар у перспективи, да постану носиоци целокупне власти у својим нахијама. Милошу је ишло наруку то што је Марашлија, у жељи да се на Порти прикаже као човек који је умирио Србију, био попустљив, а осим тога лењ и потребит у новцу, тако да је ускоро постао у финансијском погледу зависан од Милоша. Он је око 20. октобра 1815. године, поставио по нахијама муселиме, и то све људе које је Милош желео.² Тиме је већ унапред Милошевим нахијским кнезовима олакшан посао.

Милош је у почетку поставио по нахијама војне заповеднике, који су, док је још трајало ванредно стање, имали сву власт. У пожешкој нахији, са седиштем у Чачку, био је постављен за војног заповедника над свом војском у нахији Радослав Јелечанин, некадашњи Карађорђево војвода, родом из Матаруга. А када се, после споразума са Марашлијом, стање смирило, негде у новембру 1815. године постављен је за „главног кнеза“ (како су звани нахијски кнезови) или „боркнеза“ пожешке нахије поп Никола Костић, који се истакао у првом устанку као умешан и храбар „полководец“. Био је родом из Мрсаћа, иначе безгранично одан кнезу Милошу.³ Његов избор потврдила је народна скупштина у Крагујевцу 19. децембра 1815. године.⁴

Када је Никола Костић умро почетком 1819. године, постављен је за „главног кнеза“ пожешке нахије Василије — Васа Поповић, дотада кнез једне кнежине у рудничкој нахији, који је већ од краја 1818. године замењивао у дужности оболелог попа Николу. На том положају Васа је остао пуних 12 година. То је доба испуњено значајним преображајима и напорима да се поставе основи

независне Србије. У тим збивањима играо је не сасвим безначајну улогу и кнез Васа. Стога неће бити без интереса да се осветли живот и рад овога човека.

Васа Поповић је рођен у Бершићима близу Горњег Милановца 1777. године. Био је брат од ујака кнегиње Љубице, која се према њему односила као према рођеном брату. У списку учесника на договору у Такову, где је донета одлука о дизању на Турке, налазимо и његово име.⁵ У другом устанку он је учествовао као писар, а после устанка био је једно време писар код Јована Обреновића. Био је један од ретко писмених људи у Србији. Самоучки је научио читати и писати вежбајући се у писању слова на печуркама које расту по пањевима.⁶ Био је у великој милости код кнеза Милоша, који је за „брата Васу“, како га је често звао, држао увек резервисану једну собу у свом крагујевачком конаку. По Вуку, кнез Васа је, са кнезом Павлом Радомировићем и архимандритом Мелентијем Павловићем, био тајни саветник кнеза Милоша. Због тога је он скоро више времена проводио у Крагујевцу и уз Милоша, него у Чачку код своје куће. Пирх је видео у Пожаревцу Милоша који је ишао у пратњи архимандрита Мелентија Павловића и кнеза Васе, а за њима су ишли остали чланови кнежеве пратње.⁷ А у Крагујевцу Пирх је био присутан дочеку кнеза Милоша када је долазио из Пожаревца. Тада је у првим колима ишао Милош са својом породицом, а у другим Мелентије Павловић и Васа Поповић.⁸ Иначе, Васа је сматран чланом Милошеве породице. Күниберт каже за њега да је био „један од најважнијих људи у земљи“,⁹ а, по речима Јована Гавриловића, то је био „једини човек у земљи кога је кнез Милош слушао“. Милан Милићевић каже за њега да је „био човек врло разборит у савсту и вредан у раду“. Зато је ваљда и постављен за главног кнеза на једном врло осетљивом месту у пограничној пожешкој нахији.

Пожешка нахија обухватила је територију од Пожеге до иза Трстеника укључујући и ове две вароши. Са севера она се граничила Западном Моравом, са запада Моравицом, а са југа и истока та граница, која се поклапала са границом београдског пашалука, ишла је грубо повученом линијом од Хаџиног брода преко Велике ливаде, Чемерна, прелазила Ибар, па је ишла преко Троглава и Желџина и избијала на Западну Мораву источно од Трстеника. Она се

у административном погледу делила на кнежине или срезове, како су их понекад звали. На њиховом челу стајао је кнез, кога је обично бирао народ у сагласности са нахијским кнезом, али могао га је поставити и сам кнез Милош, што је био чешћи случај. Број кнежина, односно срезова, у једној нахији није био сталан, јер оне нису зависиле од турске административне поделе као што је био случај са нахијама. У пожешкој нахији било их је од четири до осам. Од 1828. год. усталио се њихов број на четири (пожешка, моравска, подибарска и трстеничка кнежина) према четири главна места (Пожега, Чачак, Карановац — данас Краљево и Трстеник). Пожешка кнежина називана је, каткад, драгачевска. Некада је главно место пожешке нахије било у Пожеги. Али, пошто је Пожега 1803. год. сасвим опустела, како каже Вук, управа (муселим и кадија са потчињеним функционерима) преселила се у Чачак,¹⁰ али је назив „пожешка нахија“ задржан и даље.

Када је поставио свог шурака на положај главног кнеза, Милош му је издао диплому са најширим овлашћењима: „Ви од данас примате после мене прву власт над реченом нахијом и управленије тако да се нитко други ни најмање мешати не може, следователно и у дужности“¹¹ — каже он тамо. А дужности које су постављене нахијском кнезу, било од Милоша или које су се наметале и проистичале из саме ситуације, биле су тешке, многобројне и скопчане са разним опасностима. Пре свега, требало је одржавати један ред који Србима није био нимало симпатичан. Они који су се борили у два устанка за пуну слободу и који су ту слободу под Караџорџем и окусили, нису се могли помирити да живе у једном стању које је, нарочито првих година, личило на нешто мало поправљено издање онога стања које је и изазвало устанак. Осим тога, то стање је било пуно неизвесности. С друге стране требало је постепено освајати власт, а сваки и најпрезнији корак у том правцу могао је изазвати реакцију код Турака, што је могло довести до тешких сукоба и још тежих последица.

Као што смо видели, главни кнезови имали су пре свега дужност да заједно са муселимом и турским кадијом суде Србима. Свакако, то није могла бити пријатна дужност! Истина, кнезови, па и кметови, могли су сами пресуђивати ситније спорове, али круп-

нији спорови и кривице ишли су обавезно пред муселима и кадију. Кривице које су изискивале смртну казну морале су се слати везиру, који је једино имао право да изрекне казну смрти. Српске власти могле су, бар према споразуму, убити само хајдука у бекству. Али, како каже Вук, „и први година само су по варошима муселими с кнезовима судили Србима, а по селима су Срби не само за мале кривице, него и за главу судили“.¹² Међутим, кад је Милош 1820. год. дошао у сукоб са Макашлијом, он нареди нахијским кнезовима да Срби не иду пред турски суд. Писмом од 24. јануара 1822. године, Милош препоручује Васи да сам пресуђује „све друге случаје и тужбе, кромје случаја, где се главе тиче. Овакве тужбе о самовољном убиству, и о убиствима другим шиљите мени амо.“¹³ А писмом од 7. августа 1822. он налаже Васи да извиди кривице и пресуди Котражанима због туче и нереди. „Ја знам — каже он у том писму — да ви судити знате; зато и налажем вам, да сами подобне неисправности и зле догађаје по међу људима извићате и пресудженије им учините“.¹⁴ Али, одлучан корак у правцу осамостаљења српске судске власти било је образовање судова.

Већ 1821. године образован је први суд, тзв. магистрат, у Пожаревцу. А, „кад је 1823. године Милош установио общенародни суд у Крагујевцу, онда је наредио да се образују нахијски судови, магистрати: у Чачку, Јагодини, Смедереву, Ваљеву и Шапцу.“¹⁵ Сви поменути судови, односно магистрати, образовани су исте године, али чачански магистрат образован је тек у почетку 1824. године. Кнез Васа, писмом од 4. марта 1824. године, извештава Милоша да је кнезовима и сеоским кметовима објавио заповест о устројству „новог суда“ у Чачку, да је за рудничку нахију изабран Василије Милошевић из Брезне, а за пожешку Драгић Фанасијевић (ваља Танасијевић) из Лознице. Њима су дати на службу два пандура и један служитељ „кочачки“. Даље, кнез Васа каже у том писму да је за суд нашао и кућу како би одмах почео да отправља народне полове.¹⁶ Из овога саопштења види се да магистрат у Чачку није почео са радом још ни до 4. марта 1824. Али, вероватно је то учинио одмах после овог датума, још у току истог месеца. Изгледа да је магистрат у Чачку био у почетку заједнички за рудничку и пожешку нахију. Вероватно он је због тога био образован доцније од осталих, наиме морало се чекати да рудничка нахија изабере свога члана, односно судију. Међутим, већ у идућој, 1825. години, налазимо у списку исплаћених „ајлука“ магистратским службеницима за полугодиште од 23. априла до 26. октобра 1825. године поред чачанског

и руднички магистрат,¹⁷ што значи да је он образован крајем 1824. или у почетку 1825. године. Из тог списка видимо да су сви магистрати устројени једнообразно: сваки је имао два кнеза (судије) са платом од по 500 гроша полугодишње, по једног писара са платом од 250 гроша и по два пандура са платом од по 120 гроша полугодишње. Служитеља „коначког“ у овом списку не жалазимо.

Но, и после образовања магистрата још дуго није била јасно одређена њихова надлежност, нити прецизно разграничена са надлежношћу нахијских или среских кнезова. Никаквих прописа, а још мање закона, није било. Постојало је неколико упутстава. Прво упутство за рад јесу „Наставленија издата магистратима“ од 6. јула 1825. год. Та „Наставленија“ издата су од „Обшченародног суда“ у сагласности са кнезом Милошем. Имала су 18 тачака. Већ у тачки 1. читамо да магистрати треба „у смотренију пресуђивања у свакоме согласију с главним од нахије исте кнезовима буду“.¹⁸ Свакако, тиме се хтео осигурати претежни утицај нахијског кнеза на судске одлуке. Иначе, „Наставленија“ би више представљала пословник којим се регулише рад суда и унутрашње устројство. Једина одредба која је вредна помена јесте да се незадовољни пресудом могу жалити „Обшченародном суду“. Допуна од 8. маја 1826, као и доцније измене, тичу се поступка при суђењу. У недостатку закона, судило се по утврђеним обичајима и личном убеђењу. Један интересантан пример за то имамо у пресуди магистрата рудничког, који је једну жену из Горевнице, зато што је отровала свога мужа, казнио у мају 1829. год. да се „секиром у главу убије и . . . на коло постави, на којем и да пребудне до совершеног распаденија“.¹⁹ Није нам познато где је овај магистрат нашао такву казну. Можда она представља његов оригиналан проналазак! Тек са изградњом законодавства, које почиње 1829. године, суд као установа добио је одређено и право место у друштву и ослободио се сличних произвољности у раду.

Кнез Васа је, као и остали нахијски кнезови, још дуго после образовања магистрата решавао и пресуђивао многе спорове који би требало, по нашем схватању, да спадају у надлежност суда. Из његове преписке са кнезом Милошем видимо да је врло често справљао имовинске односе, који су после два устанка и неколико смена власти били врло компликовани. Велики комплекси земље опустели су. То је у тим мутним временима добро дошло многима да захвате ничију земљу и да после упорно бране своје право на њу. Границе су самовољно померане. Доказа о својини често није било. У тај општи хаос тешко је било увести неки ред. Нахијски кнезови

имали су пуно главобоље око тога. Они су опустелу земљу делили онима који су били оскудни, решавали како су знали и умели спорове око граница и давали потврде о својини. Писмом од 15. јануара 1821. Милош препоручује Васи да у Рибљаку (?) подели земљу старинцима „колико им је доста“, а затим и осталим који хоће да се стално населе.²⁰ Да би се стало на пут самовољном присвајању ниције земље („мангуп-њива“ и „мангуп-ливада“, како су је звали), Милош је 1822. год. одредио комисије које ће да изврше њихову поделу. На челу једне такве комисије, са кнезом Бурђем Остојићем и Вучићем Перишићем, кнез Васа је тај посао имао да обави у пожешкој, крагујсвачкој и рудничкој нахији. Комисија је извршила поделу по кнежинама и селима, а даљу поделу „неимуним људима“ извршили су срески кнезови и сеоски кметови.²¹ Али, и после тога остало је пуно нерешених проблема. Писмом од 5. марта 1824. год. Васа извештава Милоша да му је дошло преко тридесет људи из Драгачева који су тражили да им се реше неки имовински спорови око земље.²² Још 1829. године Васа се жали Милошу на несрећене имовинске односе, који су изазвали многе спорове и сукобе. После хатишерифа од 1830. године, када су се Турци почели нагло исељавати остављајући земљу, стање се поново компликовало. Иако су се судови, односно магистрати, до тада већ афирмисали и стекли потребан ауторитет, још увек је било случајева када су спорове те врсте решавали нахијски кнезови. У писму кнезу Васи од 14. марта 1831. године, кнез Милош му препоручује да смири подибарске парнице око земље.²³

Иначе, нахијски кнезови као и кнезови у кнежинама вршили су управну и полицијску власт. У њихову надлежност је спадало ислеђивање кривица. У оном суровом времену при томе су се догађали тешки ексцеси. Кнез Васа јавља Милошу 1823. године, да је сменио кнеза самаилског Михаила Борђевића „уз узрока што је ударцем својим пет лица до сада умртвио које види се да човек недостаје у разуму имаде“, а на његово место поставио Милосава Перуничића, свога писара.²⁴ Да би спречио сличне појаве и злоупотребе власти од стране кнезова, Народни суд у Крагујевцу, који је имао карактер врховног суда, издао је 3. марта 1829. године Упутство нахијским кнезовима којим је донекле одређена њихова надлежност и поступак. То Упутство се састоји из 25 тачака. Ту се на првом месту налаже да кнез прима људе „человјечно и пристојно“, да не осуђује без довољно доказа, да „у пресуђивању спокојно и равнодушно слуша сва показанија тужитељева и оправданија оптуженога не плаше-

ћи иј, не псујући и не изговарајући никакви непристојни речи“, да суди „без пристрасно нити кога атаром оправдавајући, нити писмом оптужујући“. У т. 6. каже се: „Кнез преступника са 25 штапа казнити може, а сваког преступника заслуживајућег казни већу, у магистрат да пошаље“. Али, како није још у то време постојао никакав закон који би прописивао казне за одређене кривице, то је и та одредба остављена слободној оцени. По т. 8. нахијски кнез или кнез кнежине, па и сеоски кмет, не само што су присуствовали суђењу у магистрату, већ су давали и своје мишљење, „заједно с кнезовима магистратским“. Даље, у том Упутству се наређује да кнезови од сумњивих људи не истерују признање бојем, но за мале краће кнез сумњиве „и ошинути може да призна“, али да га не удара по леђима, „но по надлежности, тј. по лебелним месима“. На крају Народни суд извештава да ће ускоро бити издата књига закона па ће онда „и судије и кнезови лакше своју дужност отправаљати, и свуда ће се једнако судити, а и народ задовољнији ће бити знајући да му се по књиги закона суди, а не по мњенију судија и као од рамена“.²⁵

Задужен, као и сви „главни кнезови“, да одржава ред и сигурност у повереној нахији, кнез Васа је имао нарочито много невоље са хајдучијом. О томе се водила честа преписка између њега и кнеза Милоша. Писмом од 19. јула 1819. Милош захваљује Васи на вести о побијеним хајдучима, од којих је добио и послата „ушеса“.²⁶ Други пут Милош налаже Васи да се осигурају неки путеви које су угрожавали хајдуци, као пут између Ивањице и Маглича (Маалича), или га саветује како да се поступи са неким одметницима. Кнез Васа пише Милосаву Перуничу 12. августа 1829. да је из Крагујевца побегао и одметнуо се „солдат Лука из Жежевице“ и Белпер, бивши сеиз кнеза Васа, па наређује да се „могу побити“ где се нађу. Село у коме се буду налазили, а не извести, биће заједно са кметом кажњено.²⁷

Нахијски кнез имао је и војничку власт. Он је могао мобилисати људство своје нахије ради одржавања реда или ради гоњења хајдука. Године 1825, када је уведена редовна војска, кнез Васа је регрутовао 100 младића који су се учили војним вештинама. Из неколико извештаја видимо да их је он обилазио и давао упутства за њихово вежбање. Када је избила Бакова буна, Милош 19. јануара 1825. позива кнеза Васу да прикупи што више војске и пође са њом у помоћ. Том приликом он га саветује: „Ако сте видели и дознали да вам је

нахија вјерна и да се у њу поуздати можете, тако и поведите ју овамо, у противном боље ју распустити“.²⁸

Једна од дужности нахијских кнезова која је изазивала највише незадовољства, то је наплаћивање харача и пореза. Као што је познато, харач је установљен од стране Турака за хришћанско становништво као откуп живота, а плаћали су га султану сви мушкарци од 7 до 80 година старости. Милош је пријављивао београдском везиру знатно мањи број „харачких глава“, па је харач могао бити нешто умањен. Доцније он је целокупан износ харача откупио за знатно мању суму, па је разлику присвојио. Разрезивање пореза вршено је на збору. У томе су учествовали, поред среских кнезова, сеоски кметови и вићенији људи, како видимо из једног извештаја кнеза Васе.²⁹ Али, на терену је било и злоупотреба. Кнез Милош пише Васи 14. децембра 1821. да су дошли неки људи из пожешке нахије који су се жалили да плаћају харач и главницу чак и на малу децу. Поводом тога Милош препоручује Васи да нареди својим момцима да никако не наплаћују харач и главницу од оних који не могу мотиком копати.³⁰ Поводом жалби на драгачевског кнеза Филипа Тајсића, који је узимао од народа више пореза но што је разрезано, Милош је прекорнио кнеза Васу, на што се овај извињава што се то десило под његовим „худим владенијем“. „Ја погрешку моју признајем но позноје“ — каже он. Иначе, Милош је чинио одговорним нахијске кнезове за сваку неправилност у њиховим нахијама.

Нема сумње, порез и кулук донели су Србији највише потреса у овом добу.

Кулук је представљао тешко оптерећење за народ. До 1825. године Срби су морали ићи на кулук кад год позове везир, било да се поправљају утврђења, или да се превлачи сено, дрва и храна за његову војску или да се врше неки други послови. Тако, кнез Милош наређује Васи 13. априла 1822. год. да одреди из пожешке нахије 60 људи који ће ићи у Београд да плету везиру кошеве. Ти људи су морали са собом од куће понети храну за седам дана. Надница је била симболична: свега 30 пара. Исто тако Срби су, нарочито првих година после устанка, морали кулуком преносити муселиму дрва и сено. Али, нимало мањи и лакши није био кулук који су људи обављали представницима српске власти: кнезу Милошу, нахијским и среским (кнежинским) кнезовима, па и кметовима. У Турској су постојали царски спахилуци, тзв. мукaде. Приходи од тих мукaда припадали су султану, односно ишли су у државну касу. Под мукaдама у ужем смислу подразумевала се земља, а у ширем смислу то су били сви државни

приходи у које су спадали: ђумрук, кантарина, касапнице, пецарина итд. О мукадама у београдском пашалуку старао се везир. Марашлија је почео издавати мукаде под закуп прво виђенијим Турцима, а од 1816. године и кнезу Милошу, који је после неколико година све мукаде у Србији закупио истиснувши вешто турске конкуренте. Ту је и основ Милошевог богатства.³¹ Те мукаде он је давао у пазакуп својој браћи Јеврему и Јовану, кнезу Васи и неким другим људима. Поред тога, Милош је уступио приходе од кантарина, касапница, пецарина, ђумрука, трошарина, нахијским кнезовима на лично уживање. Тиме је хтео да их награди за њихов рад, пошто им је плата била мала, свега 2.500—4.000 гроша полугодишње. Кнез Васа је примао 5.000 гроша полугодишње за себе и пет „коцабаша“ (буљубаша).³² Мукаде које су биле насељене давале су закупцу: десетак, медарину, жиронину. Али, било је и ненасељеног земљишта под шумом и ливадама које је спадало у мукаде. За косидбу ливада и сечу шуме употребљавани су кулучари. У јулу 1822. године кнез Васа је из пожешке нахије упутио 100 кулучара да косе ливаде кнезу Милошу. Оне су свакако биле закупљене мукаде.

Не знамо тачно када је и по коју цену кнез Милош уступио „чачанске мукаде“ кнезу Васи. Али, према подацима којима располажемо, Васа је морао држати те мукаде већ 1821, а, вероватно, и раније. Писмом од 2. августа 1822. он пита Милоша по којој ће „тарифи“ држати те године мукаде од датих села, тј. да ли ће цена остати иста као прошле године. А писмом од 5. августа 1822. он моли Милоша да му „понижи“ цену за мукаде које држи. 14. септембра 1823. Милош је уступио Васи мукаде нахије пожешке за три године, рачунајући за „сваку годину по 10.000 гроша“.³³ Знамо да је једна од мукада било Чемерно, које је богато шумом и ливадама. Несумњиво су те и друге мукаде обрађиване кулуком. Што се тиче кантарина, касапница, пекарница, ђумрука, трошарине и скела, њих је кнез Васа издавао под закуп. Кнез Милош пише 4. марта 1825. год. да су му стигле гужбе како се у пожешкој нахији на једну исту робу наплаћују по три ђумрука (у Трстенику, Карановцу и Чачку), па наређује да се учини крај тим злоупотребама. То је дошло отуда што је ђумрук издат у закуп посебно у Трстенику, а посебно у Карановцу, односно Чачку, а приликом наплате није давана никаква потврда.

Милошу су стигле доставе да не само народ, већ и неки сремски (кнежински) кнезови се буне што су мукаде дате у руке тако малом броју људи. Народ и кнезови су јавно викали, каже Милош:

„Која асна што нас је од ига турског избавио кад под игом његовим, његове браће и сродника стењемо; што је некад на хиљаду Турака припадало, то сад њи тројица, четворица сисају. Кантари и касапнице, Ђумруци и мукате стоје под њим, под два брата и шураком (кнезом Васом - ДП). Узантише, брате, све они, а другом не оставише ништа“. Зато је 14. јануара 1828. решио да све приходе од муката прогласи општенонародном својином, а магистратима и Народном суду је ставио у дужност да се брину о њима. Обавештавајући о томе кнеза Васу, Милош га саветује да се ни пред ким не покаже да му је жао што му се овај приход узима. „Пишите Суду народном — каже он — да и ви с ваше стране одобравате ово моје решење и да сте ви сами ово желели и мени предлагали да ово наредим.“³⁴ Магистрати су сада издавали мукате под закуп приватним лицима. Но, мукату Чемерно држао је кнез Васа још 1830. год. Према једној „квити“, коју му је издао Суд народни види се да је на име „аренде“ за ту мукату платио 4.350 гроша за време „од Митрова дне 1830. до Бурђева 1831. год.“³⁵ У овом послу он је сада сматран приватним лицем, како изгледа.

Да би се стишало незадовољство у народу због многих кулука, Суд народни је после Бакове буне у јануару 1825. год. издао 8. јуна исте године наредбу којом забрањује кнезовима да употребљавају кулучаре ради обраде свог имања. Та наредба је поновљена 12. маја 1828. године. Али, ту се одобрава нахијским и кнежинским кнезовима да могу у време косидбе употребити само по једног кулучара из једног дома на ливадама које су удаљене од њиховог места пребивања, и то само за један дан кошења. Међутим, изузетак је учињен за сеоске кметове, који нису имали никакве награде за свој рад, па им је дозвољено да употребе кулучаре ради обраде имања. Кулук ове врсте дефинитивно је укинут тек 1837. године.

У једној привредно заосталој и неразвијеној земљи, као што је била Србија, путеви, јавне зграде, па и зграде које су служиле кнезовима за њихов смештај рађени су кулуком. Нахијски кнезови били су дужни да воде рачуна о јавним радовима. Писмом од 11. септембра 1826. Васа обавештава кнеза Милоша да је пут од Трстеника до Чачка оспособљен за колски саобраћај, па су тим путем трговци из Румелије почели доносити робу. Даље, он предлаже да се за колски саобраћај оспособи пут од Чачка до Пожеге,³⁶ што је вероватно Милош дозволио, а што је извршено пре 1829. То доказује једно место из Пирховог путописа где се тврди да постоји „колски пут који савија око Чачка“, док кроз Овчарско-кабларску клисуру по-

стоји с једне и с друге стране само стаза укопана у стени.³⁷ Ти путеви су, разуме се, рађени кулуком, као што је у Србији рађено и много доцније.

Кнез Васа је градио и друге објекте: зидани мост преко Скрапежа код Пожеге (1827), цркву у Карановцу и Гучи (о трошку кнеза Милоша), школу и цркву у Чачку (о трошку Јована Обреновића), конак у Чачку (који је, како каже Пирх, био сличан кнежевом конаку у Пожаревцу, само мањи), зграду за магистрат у Чачку (која је Пирха подсећала на немачке „зграде за трговање“), конак у Карановцу (у коме је данас смештен музеј), итд. Он је морао водити рачуна и о много ситнијим радовима. На пример, кнез Милош наређује Васи да нађе људе који ће оправити воденицу манастира Никоља у Пријевору. За све те објекте народ је морао кулуком припремати и преносити материјал. Плаћани су само мајстори.

Разуме се, народ је друкчије гледао на кулуку који је подносио ради изградње путева, мостова и школа, а друкчије на кулучење на мукдама и имањима кнезова и кметова.

*

Преузимање судске власти, наплате пореза, па и мукда у српске руке имало је огроман значај за потискивање турске власти. То је био, иако спор и кривудава, ипак пут ка националном и социјалном ослобођењу од Турака. Када је плаћање муселима прешло у руке српских власти, они су постали скоро Милошеви чиновници, а и сам везир у Београду финансијски је зависио од прикупљене порезе коју су наплаћивали Срби. Имамо неколико докумената који говоре о тој зависности и о промењеној ситуацији у корист Срба.

Кнез Васа писмом од 22. децембра 1822. године извештава Милоша како га муселим чачански моли да га заштити од везира.³⁸ Да не постоји писан документ, то би изгледало немогуће и невероватно. Исти тај муселим, Тугџиј — паша Мустафа, писао је Милошу 23. фебруара 1822. године: „Препоручујем се да ме и у напредак не заборавите, зашто вам се глас надалеко чује и тко је год вама измет чинио, сваки се похвалио с вама и фајду је сваки од вас имао.“³⁹ Очигледно, овај муселим се саживео са положајем Милошевог потчињеног чиновника, „измећара“, и хтео је да му се додвори. 29. септембра 1819. године Милош захтева од чачанског муселима Осман-бега да неком спахији који је чинио зулум народу удари 50 батина.⁴⁰ Не сумњамо да је овај испунио Милошеву жељу, кад се

зна да је и сам београдски везир Марашли Али-паша „плакао као дете за својим хазнадаром, али га је морао отпустити из службе и отерати из Србије само што је то Милош хтео“.⁴¹ А ваљевски муселим, Цавер-ага, пише Милошу 6. марта 1820: „Ја пашу не знам, веће бога па тебе“.⁴² Из једног писма Јована Обреновића од 14. августа 1822. кнезу Васи видимо да је Милош издао наредбу да Турци у Србији могу ићи само царским друмом и не могу свраћати у села, осим трговаца.⁴³

Уколико је српска власт јачала и уколико се српско становништво, ослобођено страха, све више насељавало у варошима, утолико су се Турци осећали све више угрођени, а турска власт се све мање осећала. А када се Милош осмелио да, под видом „уписних пандура“, почне са увођењем редовне војске и када је кнез Васа у мају 1825. регрутовао у пожешкој нахији 100 младића који су почели да се вежбају као права војска, Турци су постали све узнемиренији. Писмом од 16. јуна 1825. Васа извештава Милоша да Чачани Турци „по један и један измичу“,⁴⁴ а писмом од 1. октобра 1828. јавља да карановачки Турци продају своја имања.⁴⁵ Тада је и кнез Васа почео да купује у Карановцу по багателну цену турска имања, куће и дућане.

После хатишерифа од 1830. године, већ у другом полугодшту, нестало је муселима, а писмом од 7. марта 1831. Васа извештава Милоша: „Овдашњи (чачански) Турци иселише се у Ужице“.⁴⁶ Они су се вероватно из страха ставили под заштиту посаде турског утврђења у овом граду. Вероватно после тога уклоњен је и палисад око вароши, која се налазила на простору где се сада налази Трг устанка и око њега (северозападно, ван вароши, била је џамија — данашња црква — „на једној узвишици“, како је забележио Пирх).⁴⁷ Но, тада ови Турци нису сасвим прекинули везу са својим домовима. Када су видели да немају чета да се боје и да у Србији још није све решено на њихову штету, они су се вратили, а неки су ту остали и до краја 1833. год, када су се, по ферману из те године, морали иселити.

Али, ако је турска власт почела да одумире већ првих година после умирења другог устанка, остале су спахије, којима су сељаци, истина, сада давали искључиво оно и онолико колико им је по берату припадало: десетак, медарину, жировнину. Али, и то је био тежак терет за сељаштво. Сељаци су се често бунили против спахија, па и одрицали да им дају део својих, муком стечених, производа. Милош и српске власти су, каткада, подстицале сељаке да одричу давања и да се парнице са оснионим спахијама, али су, исто тако, наређивали сељацима да предају припадајући део производа спахи-

јама који су хумано поступали са људима и који су се искључиво обраћали српским властима ради интервенције. Тако су и они стекли утисак да за свој положај имају да захвале српским властима. Међу турским спахијама Милош је створио читаву своју странку, која му је на Порти у Цариграду много помогла разбијајући неповерење према њему и српској власти у београдском пашалуку. Тако се у Србији турски феудални поредак одржао углавном све до краја 1833. године.

*

Но, није се рад кнеза Васе исцрпљивао са овим што смо досад изнели. Он је био задужен да води рачуна и о сиромашном становништву, а посебно о избеглицама које су долазиле са разних страна да се склоне од турског зулума. Кнез Милош је, поучен главу која је захватила Србију 1817. године, наредио да се сваке године одваја резервна храна у житу, која је смештена и чувана у салашима, тзв. кошевима. Познато нам је да је кнез Васа схватио озбиљно тај посао. Он је сам надгледао грађење салаша и бринуо се о смештају жита. Сачувано је једно његово писмо Милошу од 12. августа 1821. године, којим извештава да је у Рибнику и Вранешима прегледао салаше, допунио и заградио у прошће.⁴⁸ 6. јуна 1821. он извештава Милоша како је наредио да се оскудним у храни издаје жито „из десечарске залихе“,⁴⁴ а 14. јуна јавља да је наредио кнезу Милети у Карановцу да објави људима којима треба и који имају право да узму жито.

Пребегавање са територије ван београдског пашалука била је стална појава. О томе говоре многа Васина писма. Тако једном (5. марта 1827) он јавља Милошу да је збринуо 40 породица које су пребегле на територију пожешке нахије.⁵⁰ Други пут (17. априла 1827) извештава да из Жупе пребегавају у Трстеник многе српске породице. Иако је велики број збринуо, он се жали како није могао сместити још 11 породица, па предлаже да се одузме земља од неких сељака који су је бесправно присвојили и да се подели њима.⁵¹ 1. октобра 1828. године јавља да је у његову нахију добегло 10—15 дробњачких породица да се исхране за време зиме.⁵² 22. априла 1824. он извештава Милоша о подели земље Пожежанима и, опет, неким избеглицама. Разуме се, то ни изблиза није све. То је морала бити стална брига главног кнеза једне пограничне нахије као што је пожешка.

*

Можемо само узгред да поменемо бригу кнеза Васа о школовању омладине. Као писмен и човек широких погледа, он је поимао значај просвете и школства. Свакако његовим настојањем отворена је у Чачку основна школа. Не знамо тачно када је почела са радом, али из писма кнеза Милоша Љубици од 4. маја 1823. видимо како он намерава њеног брата Гају да пошаље учитељу у Чачак „да га у свештеничкој науци обучава“.⁵³ То значи да је ова школа почела са радом најдоцније у јесен 1822. године. Јоаким Вујић је нашао у Чачку 1826. године учитеља са 30 ученика. Школа се налазила на путу од „Старе цркве“ ка вароши.* 1827. године помиње се у Чачку као учитељ неки Борђије.⁵⁴ Да је рад ове школе везан за кнеза Васу, сведочи један извештај. Према том извештају од 8. децембра 1832. морао се из Чачка вратити нови учитељ Јован Јовановић, јер се није нико нашао да га прими, пошто је господар Васа био умро.⁵⁵

*

Чачак је за време кнеза Васа постао значајан обавештајни центар. Конци обавештајне мреже коју је организовао Васа допирали су чак до Албаније, Скадра, Црне Горе, Сарајева и Травника у Босни. Преко својих поверљивих људи он је брзо пратио збивања и покрете у тим крајевима и о свему обавештавао кнеза Милоша. А у Турској то је било доба великог врења, сукоба и отпора реформама најављеним од централне власти. Милош је хтео да о свему буде обавештен како би дочекао спреман све евентуалности, да би спречио негативне последице разних збивања које су могле тангирати његову власт, или како би, по могућству, утицао на развој догађаја и извукао извесне користи за себе и своју земљу.

Сачуван је велики број писама која нам пружају прилично јасну слику о том раду. Захваљујући својим обавештајцима, Васа је могао да информише кнеза Милоша о турским војним припремама и покретима, о свађи сјеничких и нововарошких бегова, о сукобима у Босни између присталица и противника реформи, о утврђивању сјеничког града, о прикупљању војника за морејско ратиште против побуњених Грка. Његов један обавештајац доноси му вест из Скадра

* Стара црква се налазила на простору између Улице 29. новембра и Улице Слободана Пенезића. То је црква коју је подигао Јован Обреновић, а срушена је 1878. год. Школа се, према томе, налазила негде у данашњој Обилићевој улици.

о поразу турске војске код Мисолонгија и о њеним губицима, други га обавештава да је султан тражио од босанског везира 30.000 војника за борбу против побуњеника. Он добија вести о отпору босанских бегова и о њиховој вези са скадарским везиром, о одметању Куча и Пишера итд. Ти обавештајци су доносили вести са колико војске располаже скадарски везир, а са колико Босанаца везиров хазнадар, када су пошли на фронт против Русије 1829. године.⁵⁶ Те вести је Васа достављао Милошу, а Милош их је, преко својих агената, достављао руској команди. Иначе, Милош је често тражио од кнеза Васа да шаље уходе у разне крајеве и да га хитно обавести о догађајима и збивањима.⁵⁷

О обавештајцима, што је и природно, Васа не даје никакве податке. Само на једном месту помиње се неки Борбе, који је донео из Скадра поверљиве вести за Васу и за Милоша.⁵⁸ На другом месту помиње неког обавештајца који зна албански језик, па га шаље у Нови Пазар да однесе нека писма кнеза Милоша, а потом да обиђе разна места и донесе вести о стању у тим крајевима.⁵⁹ Али, он не казује име тога обавештајца. Иначе, он своје обавештајце обично назива „вестник“, „пријатељ“, „посланик“, „наш човек“. У својим писмима врло често помиње неког „пријатеља из Суводола“, коме редовно шаље своје „посланике“ да донесу од њега вести. Изгледа да је то био одлично обавештен и врло окретан човек.⁶⁰ У писму од 24. маја 1829. Васа пише Милошу да би могао једног трговца снабдети са 1.000 ока соли и послати у Скадар да отуда донесе поуздане вести.⁶¹

Интересантно је поменути да су и неки Турци били у обавештајној служби као прави и стални обавештајци кнеза Васа, док су други, само у извесним моментима, и често несвесно, давали разна и корисна обавештења. Изненађује да Васа није крио њихова имена. Тако, међу Турцима обавештајцима Васа у писмима Милошу помиње неког „пријатеља Зулификара“ (у другом писму га назива „пријатељ Зулкафир“), који му је доносио вести из Босне и Новог Пазара. Даље, наводи се неки Зукан — ага, који је слао Васи вести из Новог Пазара, а писао му је у септембру 1831. да ће га обавештавати о збивањима у Скадру,⁶² па Бул—ага, који је, како јавља Васа Милошу 10. јуна 1831, обећао да ће га обавештавати о кретању босанске војске (под Хусеин-бегом Градашчевићем), „посредством нашег човека“.⁶³ 24. маја 1829. Васа пише Милошу о неком Хаџали, који треба да прими извесну награду за свој обавештајни рад.⁶⁴

Преко кнеза Васе Милош је одржавао везе са угледним Турцима и утицао на њихово држање, а Турци су опет преко кнеза Васе слали Милошу своје поруке. То сведочи да је кнез Васа и ван границе Милошеве Србије био познат као човек од утицаја, поверљив и врло близак Милошу.

Из неколико писама дало би се закључити да је Милош одржавао преко кнеза Васе и његових обавештајаца везе са Мустафа-пашом, скадарским везиром (званим Шкодра-паша),⁶⁵ кога је он подстицао против султана помажући га чак и новчано. Осман-паша из Новог Пазара шаље у јуну 1821. године Зукан-агу кнезу Васи и моли да се кнез Милош заузме код султана како би се ослободио Малић-паша, који је био са целом породицом прогнан у Малу Азију.⁶⁶ А други новопазарски паша преко Васиног „посланика“ моли у мају 1829. год. Милоша да га на Порти у Цариграду штити од неких његових непријатеља, као што су Јашар-паша и син Осман-паше.⁶⁷ (Заиста, парадоксална ситуација! Један тако високи турски функционер моли вођу непријатељског и побуњеног народа да га штити пред његовом сопственом владом! Али, за онога који зна какве је везе, захваљујући поклонима у новцу, имао Милош на Порти — неће ни то бити чудно). Дервиш-бег хаџи Салиовић из Нове Вароши био је у мају 1829. год. код везира у Травнику и поручује кнезу Васи да би желео да се састане с њим у Каони. Није нам познато какав је био циљ овог састанка, али кнез Васа је писао Милошу да ће том приликом сазнати многе новости из Босне.⁶⁸ Вероватно је овај бег носио неке поруке за Милоша.

Када је Хусеин-бег Градашчевић у мају 1831. са својом војском дошао у Нови Пазар, Милош је упутио Васи архимандрита Мелентија Павловића са наређењем да оба оду у манастир Студеницу како би могли изближе пратити догађаје у вези са збивањима у Турској. Тамо им је Милош слао упутства како да поступају, пишући им каткада и по два писма дневно. У једном писму он препоручује да одмах упуте Градашчевићу у Нови Пазар Милосава Перуничкића да у име његово саветује вођу босанских побуњеника како треба да пожуре са својом војском без оклевања док није стигла главнина царске војске и да се што пре састане са војском побуњеног Шкодра-паше. У исто време он поручује да Перуничкић пренесе Градашчевићу како је он, тј. Милош, морао да му јавно упути савет да буде покоран султану јер му је „царски човек“ то диктирао (што није истина). У истом писму Милош подсећа своје тајне саветнике да је циљ такве његове политике, како он каже: „да обе стране тако

доведемо да се половина и једне и друге стране сатре, онда би ми спокојни били".⁶⁹ Заиста, Милош је јавно упутио босанском вођи и Босанцима један проглас у коме их позива да остану верни и покорни султану. Он је на тај начин хтео да се прикаже на Порти као носилац и стуб мира, а с друге стране он је подстицао и Градашчевића и Шкодра-пашу против султана, како би у таквој хаотичној ситуацији извукао што више користи. Стварно, једно време је изгледало да је Милош на добром путу да у знатном делу Турске постане арбитар и господар ситуације. Какве је он планове имао и да ли је гледао тако далеко, то је друго питање. Најмање што је он очекивао, јесте то да ће у тој ситуацији на лак начин добити шест нахија, на које је по бџурешком и једренском миру имао право и око којих се водио спор између Милоша и Русије, с једне, и Турске, с друге стране.

У манастиру Студеници су се Мелентије и Васа састали са заплашеним новопазарским Турцима и упућивали их, као што су писали и сјеничким и нововарошким беговима, да слушају савете кнеза Милоша и пружили им уверавања да ће их он у том случају штитити код султана, због чега су они и дошли. Који су то савети и шта су ова двојица, у име Милошево, захтевали од њих, није нам познато.⁷⁰

Није потребно нарочито истицати да је кнез Васа преко својих обавештајаца одржавао нарочито живе везе са српским становништвом у крајевима који су остали под Турцима. Они су од Васе тражили савете шта да раде и како да се држе у разним приликама, а и он им је давао потребна обавештења и упутства. Тако, нарочито после хатишерифа од 1830, он је у неколико махова умиривао људе из Старог Влаха, који су били готови да се дигну против турске власти и припоје Србији.

Кнез Милош је, као што смо видели, високо ценио особине и способности кнеза Васе. Стога му је, поред побројаних, поверавао и разне друге послове.

Тако, када је 1826. године образован Совет српски, који је трајао кратко време, један од пет „советника“ био је кнез Васа.⁷¹ А када је, после хатишерифа од 1830. год., руска влада упутила своје комесаре Коцебуа, а затим капетана Сашалског да утврде куда је

ишла гранична линија Карађорђево Србије у доба букурешког уговора о миру, Милош је за члана комисије одредио кнеза Васу.⁷² Када је добио, у марту 1831. извештај о обављеном послу, кнез Милош је изразио Васи своје задовољство.

Још један пример за поверење које је Милош имао према кнезу Васи! Крајем 1824. Милош је дознао да у селима рудничке нахије: Бечњу, Мрчајевцима и Бресници неки људи спремају буну и да су ухватили везу са људима из пожешке нахије: Лакцу (Ласцу?), Дедојевцима и Каони. Он је одмах послао Вучића Перишића и Јосифа Милосављевића са неколико момака да поведу на терену истрагу. Ови су похватили неке људе из Бечња и Мрчајеваца, заостављали их, а Јосифови момци су убили двојицу. Незадовољан њиховим радом, Милош наређује кнезу Васи 15. децембра 1824. да одмах оде на терен и преузме даље вођење истраге верујући да ће он то извести са потребном вештином и тактом.⁷³

Иначе, Милош често изјављује своје задовољство са Васиним радом. Једном он хвали његово „хитро умије“ (поводом поступка према кнезовима Јовану и Малети);⁷⁴ други пут његову тачност и ревност у извршавању наређења и отправљању послова у разрезу и скупљању пореза, на пример.⁷⁵ Итд.

Али, Васа је уживао и симпатије народа у својој нахији. Како каже Данило Вуловић, био је то „разборит и сталожен човек, широких погледа... Он није безобзиран, груб, још мање суров, какви су заправо били већина тадашњих високих службеника у Србији“.⁷⁶ То би потврђивала и два писма народа и кнезова нахије пожешке упућена Милошу. У једном од тих писама кметови и народ села Грдице, Чибуквица и Јарчујка жалећи се Милошу на кулук и велика давања наметнута од кнеза Мирка истичу да су оптерећени мимо сву нахију, „која живи весела и у ратаку од како је ваша влада у Србији, а особито од како сте нам изабрали вашег намесника г. Васу Поповића. Ево има 2 године дана сваку нам је уредбу и правду поставио и са другим нахијама уједначио, од сваке неправде отресао“.⁷⁷ А када се пронео глас да ће Васа бити премештен у другу нахију, „общество“ нахије пожешке упућује кнезу Милошу молбу, у којој се, између осталог, каже: „ми (на то) од малога до великога пристати не можемо никојим начином из узрока које наши стари казују и ми млади видимо да от пређе Карађорђа кнезова до господара Васови година ова нахија у бољем поредку није била... А данас чини нам се да никад боље били нисмо“. Стога моле Милоша да их сада „не оскорбљава“ лишавајући их њиховог „доброг старешине“.⁷⁸ На

скупштини, одржаној у Крагујевцу у јануару 1827. године, изабран је кнез Васа да, у име присутних кнезова, свештеника, кметова, трговаца и других угледнијих људи, преда Милошу изјаву захвалности, као и народне захтеве упућене султану.⁷⁹ То само сведочи колико је овај човек цењен од народа. О Васиним особинама и његовом односу према људима најбољу и највернију слику може нам пружити Милошево писмо од 14. марта 1831. Милош налаже Васи да среди неке парнице, па га саветује како то може лако учинити „ако само снисходителност која вам је природна на страну метнете и строжим образом узпоступите“. Са људима који то заслужују, наставља он даље, може бити „снисходителан и благ“, али људе, као што су ти са којима ће сад имати посла, који „сваку љубкост и снисходителност... за слабост сматрају, морамо... строго сусретати“.⁸⁰

Но, супротно томе, говорио би један други податак. Када је кнез Милош позвао Васу да поведе људе из своје нахије ради угушивања Бакове буне у јануару 1825. године, према једном писму Лазе Теодоровића, велики број Драгачеваца одбио је да пође. Тако је поп Тривун повео свега 150 људи. Према поменутом писму, тада су се чули и гласови: „Ми нећемо на браћу нашу која су устала против зулума... но хоћемо и нас 3.000 на зулум устати с њима... На Господара нећемо нипошто, но кнеза Васу и његове служитеље трпети нећемо. Он нас зове фукаро, а он нас је фукаром и учинио. Волели бисмо сваки по једну шиндрину од конака његовог скинути нежели Бог зна шта“.⁸¹ Оставимо на страну што је то писао Лаза Теодоровић са нескривеним задовољством, јер није био у пријатељским односима са кнезом Васом. Драгачевци, иначе по природи бунтовни, имали су несумњиво разлога за незадовољство. Баш крајем претходне године вођена је истрага против драгачевског кнеза Филипа Тајсића, при чему је утврђено да је наплаћивао од људи више пореза него што је прописано, па је Милош наредио да се тај вишак врати. А затим кнез Васа је био закупац мукаде Чемерно и других па су Драгачевци, као најближи, морали радити на тим мукадама кулуком. А за незадовољство било је, вероватно, и других разлога, општих и посебних.

•

Било би врло интересантно знати како се кнез Васа као тајни саветник кнеза Милоша, држао у појединим тренуцима и уколико

је он учествовао у изграђивању политичке линије којом је ишла Србија оног времена. Али, разумљиво, то нигде није могло бити забележено. Тај удео не би се смео прецењивати, с обзиром на то да је Милош најчешће самостално доносио крајње одлуке, али га не треба ни потцењивати. Милош је, заиста, увек имао уза се по једног од својих тајних саветника. На пример, у писму од 23. марта 1831. он позива Васу да дође у Крагујевац, па вели: „да сам не будем, пошто чика Радомир (кнез Павле Радомировић — ДП) одлази у Шабац, а гн Мелентије (Мелентије Павловић, архимандрит враћевинички — ДП) у манастиру наоди се“.⁸² Јасно је из овога писма да је Милош желео да има поред себе увек бар једног од три тајна саветника да би се могао са њима консултовати.

Али, ако немамо података како се кнез Васа као тајни саветник држао у појединим тренуцима када су се решавала важна питања, да ли се могу знати неки основни ставови које је он имао и основни погледи на спољашњу и унутрашњу политику? И на то питање није лако одговорити, с обзиром на то да овде имамо посла са људима који су на политику гледали практично само са једним циљем пред очима, а тај је да се ослободе Турака. Ипак, задржаћемо се на неким квалификацијама које су давале кнезу Васи.

Познато је да се међу угледним личностима у Србији већ око 1820. године појавила диференцијација у погледу спољне политике. Тако, по Михаилу Гавриловићу, постојала је група русофила (Јеврем Обреновић, Никола Николајевић, Лаза Тодоровић, Михаило Герман). То је била прогресивна и слободоумна струја, која је од почетка ишла за тим да се са пуним наслоном на Русију изгради модерна држава. Друга струја је била туркофилска (Борђе Поповић Белеш, Павле Сретеновић, Петар Топаловић, Марко Абдулић, Стеван Добрњац, прота Радојица Жујовић и др.). Они су били туркофили из личних разлога и амбиција. Желели су да постану тзв. бератски кнезови, са султановим бератом, да би се изједначили са Милошем. Међутим, по Гавриловићу, постојала је једна група туркофила, како их он назива, која није веровала да Русија може и хоће нешто да учини за српску ствар, па је сматрала да се у спољној политици треба више оријентисати на преговарање са Турцима.⁸³ У ту групу спадали су Јован Обреновић, Вујица Вулићевић, Милосав Здравковић, Василије Поповић. На основу тога Данило Вуловић је упростивши ствар тврдио да је кнез Васа „припадао кругу туркофила“.⁸⁴ Међутим, ако бисмо овој речи придавали значење са којим се она данас употребљава, онда то не би одговарало стварности. Па чак, према

ономе што ми знамо, не би се та квалификација могла употребити ни у оном смислу како је употребљава Гавриловић. Наиме, не може се овде уопште говорити о неком начелном ставу. Јер, друкчије је било мишљење кнеза Васе о Русији пре, а друкчије после потписивања Акерманске конвенције 25. септембра 1826, а поготову после једренског мира од 2. септембра 1829, када је постало јасно да је Русија и те како заинтересована да се реши српско питање и да се успостави Србија у границама из 1812. године, када је закључен бугурешки мир.

Да је то тако, могу нам потврдити два Васина писма. Прво је писано 12. маја 1830. као одговор на Милошев извештај да је руска влада поставила у Цариграду за изванредног и опуномоћеног посланика грофа Орлова. Васа изражава своју радост због тога и уверење да ће се сада све свршити, како он каже, „по жељи нашој“, тј. да ће Србији бити враћено шест нахија. Срби су иначе били незадовољни млаким држањем ранијег руског посланика Бутењева.⁸⁵ Друго писмо тиче се угушивања пољског устанка, о чему Милош обавештава Васу. Васа се радује што ће Пољаци „скорим временом престолу росијском у совершену покорност“ бити доведени.⁸⁶ Треба схватити да је кнез Васа у томе видео само ослобођење Русије од унутрашњих тешкоћа, што ће јој дати више снаге да се заузме за Србе. Било би погрешно видети у томе неки начелан став, по коме бисмо га сврстали у реакционаре.

Што се тиче погледа на унутрашње политичко и друштвено уређење, што се поставило као проблем после хатишерифа од 1830. године, може се рећи да је Васа био за ограничење Милошеве власти помоћу једног тела (савета), састављеног од доживотних чланова. Међутим, у погледу друштвеног уређења, он је заступао реакционарно схватање да у Србији треба увести спахијски феудални систем, слично Влашкој. Он верује да ће се тако најбоље у Србији одржати ред. Није јасно како је он то замишљао и колико је дуго стајао на тим позицијама.

Ми смо већ говорили о службеним односима кнеза Васе и Милоша. Свакако, њихови приватни односи морали су бити присни. Видели смо да је Милош свог шурака често ословљавао са „брат Васа“. Они су имали многе заједничке интересе. Према неким пис-

мима, види се да су заједнички трговали са стоком.⁸⁷ Договарали су се и о таквим стварима као што је Милошева резиденција, коју је он најпре хтео да подигне близу Костоца, о чему пита за савет Васу. (Доцније, он је променио мишљење, па ју је подигао у Топчидеру).⁸⁸ Васа је опет писмом од 8. маја 1830. „молио“ Милоша за одобрење да сагради кућу у Карановцу.⁸⁹ (Разуме се, то није права молба. То је неки специјални начин да се изрази поштовање према старијем!).

Али, то не значи да је Васа био до те мере привилегисана личност, да се могао и супротстављати Милошевој деспотској ћуди, или да је могао у сваком случају рачунати на његову наклоност.

Михаило Гавриловић наводи једно писмо Николе Николајевића, кнежевог хазнадара, упућено Милошу када је био отпуштен са дужности због тога што је нешто писао против Милоша. У том писму Николајевић се присећа Васиних речи када је он Васу молио да утиче на кнеза да опрости Љубици због убиства његове милоснице Петрије: „Е, мој Ничо, сад те видим да си луд! Ја сам служио његова брата, пак после и њега и њеној кући пријао као и својој и нисам се прославио, но најпосле искаше главу да ми одсече. А сад, нашао сам се у овом реду и познајем да ми је боље овако, што рекне он: от бела да је црно и црно, бело, хоћу да кабулим“.⁹⁰ Не можемо знати да ли је Николајевић навео сваку реч тачно, јер он у овом писму хоће да се одбрани од неких Васиних напада. Ако јесте, не знамо да ли је израз „главу да ми одсече“ употребљен у буквалном значењу. Али, без обзира на све то, види се да је Васа дошао у опасну ситуацију када се због нечега успротивио Милошу. Сачувано је и једно писмо кнеза Васе упућено Милошу 1. марта 1830. као одговор на неке прекоре. Из тог писма, које је пуно извињавања и понизног посипања пепелом, може се наслутити какав је однос имао Милош чак и према кнезу Васи, свом најближем сараднику. Наводимо то писмо у целости (са новим и поправљеним правописом): „Милостиво писмо Свјетлости ваше од 24-г. дана прошлог месеца на моју несрећу и жалост велику примио сам. Камо срећа моја да нијесам доживео судбе ове ударац овај дочекати. Ја несретни син толико година отеческо ваше благодјелије из милости ваше а не по заслуги мојој уживао, па овако наједанпут да постањем несрећан! Оче и благодјетељу, смилуј се на раба твога који никада и у чему најмање желио није Свјетлост вашу увредити. Ви сте мене несретног и преко мере миловали и у дугу времену колико сам шта распознати могао за пороке моје док ми и не би тако

други казао. Сад шта знам ја несретни син чинити но повергавајући себе земљи пред лицем стопи Свијетлости ваше и молити благоутробије ваше: смиаујте се на раба вашег и не дајте му да чаје, који не зна шта друго чинити. А за бившег мога слугу Гаврила мислио сам со тим да удовлетворим жељи његовој с младом од мога не раздвојити као што сам се шњиме увече и ујутру и договарао. Мољу ти се, Оче, смиауј се на грешника да не биднем до конца заборављен. С којим плачевно остајем вашим Сијатељству а мојему оцу и благодетељу нижајши раб“.⁹¹ Није нам познато Милошево писмо које је било повод за ово извињавање, па не можемо одговорити на питање какви су то „пороци“, или какав је то „порок“ о коме Васа овде говори. Могао би се само наслућивати да се ту ради нешто око слуге Гаврила или, боље рећи, око његове младе жене.

Али, Васа није био никакав изузетак пред кнезом Милошем, који није трпео ни да му рођена браћа противурече, а сваки њихов, и најмањи, пропуст наилазио је на тешку осуду. Јеврем Обреновић није једном дуго смео доћи на позив Милошев у Крагујевац да не би због неког пропуста био подвргнут понижавајућем третману пред људима из кнежевине околине. Јован Обреновић, поводом прекора што није оштрије поступио према неком бунтовном полу из Љутовнице, правда се у писму од 16. октобра 1828. и каже да је готов увек жртвовати живот ако буде потребно, па додаје: „и волио би га свакад изгубити нежели онакав пред страхопочитајемо лице Ваше престати као што сам к вечитом безпокојенију мојем једном био“.⁹² Но, треба знати да су све то била тренутна расположења једног ћудљивог кнеза, која су га брзо остављала.

*

Кад се пише о кнезу Васи, не може се никако изоставити његово пријатељство и његова заштитничка улога према Вуку Караџићу. То је свакако најсветлија страница у његову животопису. Зато ћемо се тим односима између ове двојице подробније забавити колико због кнеза Васе, толико, и још више, због Вука.

Када је Вук у јулу 1820. године одлучио да се, после скоро пуних седам година проведених у туђини, врати у Србију, он је то учинио у крајњој нужди и оскудици. Сви његови покушаји да нађе излаз из тешке ситуације у коју је запао после издавања Српског рјечника 1818. године пропали су. Нада да ће од Русије добити пензију, као што је био случај са многим другим емигрантима, због

чега је у децембру 1818. године пошао у Петроград, није се остварила. Неуспех је претрпео и његов покушај да у Русији добије помоћ и нађе издавача за друго издање народних песама. Осим почаста, одликовања и моралне потпоре, — он није добио скоро ништа. Аконтацију коју је добио од Петроградског библијског друштва за преводње Новог завета потрошио је већ у путу приликом повратка. А у Бечу чекала га је породица која је живела у крајњој беди и оскудици и повериоци који су га стално прогањали. Па и његов план да се, попут Доситеја, настани у Трсту, где би живео од помоћи тамошњих српских трговаца, није успео. Тако је он, иако свестан опасности која му прети, пошто је, ипак, добио извесне гаранције да га нико неће узимати на одговорност за оно „што до сад било па прошло“ (ваљда због његових ранијих веза са Петром Молером, Јаковом Ненадовићем и владиком Милентијем Никшићем), обрео се најзад у Цричућу, где је кнезу Милошу „пољубио скут и руку“.

Но, Вук не би био Вук кад би мислио само на осигурање властите егзистенције. Желео је он искрено и жарко да стави све снаге у службу свога народа. Донео је читав план о просвећивању, отварању школа, уређењу земље и законима, како би његова Србија била „коликогођ налик на европејску државу“, а од Милоша желео је да створи „штогођ налик на Великога Карла и Великога Петра“. Али, какво тешко разочарење га је чекало! Кнез Милош и његова непросвећена околина гледали су са крајњим неповерењем и подозрењем на човека који је тражио увођење закона, просвећивање народа и све оно што је њима било туђе и што је, у крајњој линији, било против њихових метода владања. Оно мало писмених људи у кнежевој околини, махом пробисвета, бојали су се да их Вук не потисне. Почеле су да се плету интриге. Ређале су се увреде. Како каже Миодраг Поповић, Вук се „изненада нашао у правом људском зверињаку“. У октобру 1822. године он је морао просто да бежи из Србије. Колико се у својој земљи Вук осећао угрожен, види се из једног писма упућеног Кошитару. „Опет велим, вала богу кад сам се здраво и мирно вратио“, каже он тамо.

Али, Вук је у Србији стескао једног великог пријатеља и заштитника, преко кога је доцније, као што ћемо видети, одржавао везе са својом земљом и покушавао да утиче на токове њеног развитка. Био је то Васа Поповић, главни кнез пожешке нахије.

На основу сачуване преписке, која броји 66 писама, од којих 38 Вукових а 28 Васиних (око 20 Вукових писама није сачувано),

може се закључити колико су били присни односи између њих двојице. Вук се најчешће обраћао свом заштитнику речима: „Благородни господару Васо, мени љубезни и високо почитајемо!“, а завршавао са: „Ваш покорни слуга“. Кнез Васа, пак, обраћао се Вуку са: „Љубезни господине Вуче“, или „Љубезни мој брате Вуче“, а завршавао са: „Ваш искрени пријатељ“, или: „Јесам ваш брат“. Вук, разуме се, пише новим, а кнез Васа старим правописом.

Највећи број ових писама, како примећује Љуба Стојановић, „чини допуну Вуковој преписци са кнезом Милошем“.⁹³ Заиста, многе мисли, захтеве, предлоге, наговештаје Вук је на овај начин, тј. преко кнеза Васе, упућивао самом Милошу. Да је то тачно, доказује једно писмо које Вук завршава речима: „Ја сам увјерен да ћете ви ово писмо показати Господару“,⁹⁴ или друго, у коме каже: „Ја би вас молио, ако и ви наћете за добро, да ово ће на згоди прочитате Господару“,⁹⁵ или треће, које завршава молбом да писмо „од ријечи до ријечи“ прочита Милошу.⁹⁶ Итд.

Познато је како је Вук тешко живео и како је упадао у дугове због издавања својих књига. Стога није чудо што се велики део писама о којима је реч односи на новчане ствари. Он често моли кнеза Васу да му издајствује код Милоша једном помоћ, други пут пензију, или звање српског историографа са одређеном наградом. Што се тиче пензије, или звања српског историографа, ту кнез Васа, изгледа, није могао ништа учинити. Он саветује Вука да се стрпи док се дефинитивно не регулише положај Србије. „Онда ћемо списатеље, чиновнике, учитеље, трговце и занације помагати и искључителним привилегијама снабдевати, обезбеђујући добро стање свију њих“*) — каже он у писму од 9. августа 1831. год.⁹⁷ Али, што се тиче помоћи, Васа је у неколико махова успео да наговори тврдог кнеза Милоша да одрешу кесу. На пример, поводом Вуковог писма од 2. октобра 1822. год, у коме моли да му се „одкуд год пошаље 1.000 форинти у сребру (то чини 3.000 цванцика)“, кнез Васа му одговара 18. децембра исте године. „Чест имам одговорити и јавити за они посао да оћете бити служени и од нашег врховнога и милостивога Господара“, па га позива да извести преко кога хоће да му се „она сума новаца (3.000 гроша — ДП) и за онај посао пошаље“.⁹⁸ Из овога писма се јасно види да је Вук добио поменућу своју захваљујући само посредовању кнеза Васе. Са тим новцем он је отишао у Лајпциг, где је 1823. године штампао прве три књиге народних песама (другог

* У писмима кнеза Васе замењен је стари правопис новим.

издања), пошто су аустријске власти из политичких разлога забра-
ниле њихово штампање у Бечу.

Кнез Васа се и иначе старао о Вуку. Он му је издејствовао одо-
брење од Милоша да иде на лечење у Земун када се разболео у Кра-
гујевцу 1829. године, или други пут да обиђе породицу у Земуну и
да јој спреми потребну зимницу. Он се старао да се Вуку нађе удо-
бан стан у Крагујевцу, да му се пошаље у Земун заостала плата. Он
га штити од Милошеве срибе, саветује га како да се односи према
увредама Милошеве околине, тешки га и храбри у тешким тренуцима.
Поводом Амициног пасоша од 19. августа 1831. године, који је пун
простачких увреда, кнез Васа саветује Вука, који се тада налазио у
Земуну, да буде хладнокрван и уверава га да није изгубио „благона-
клоност“ код Милоша нити уважење код својих пријатеља. На то
писмо Вук одговара како му пасош „није био тако неповољан“, јер
он већ зна „да је ово наша шала“.⁹⁹ Нема сумње Вук је рачунао да
ће то бити саопштено Милошу и да ће таквим ставом омогућити
Васи да учини за њега што је могуће. Тако је човек кога су са по-
штовањем предусретали и примаали Гете, Грим, Жуковски, Румјан-
цов, Шишков, Аделунг и други знатни људи морао да прима и такве
тешке увреде као обичне шале. Али, тада се још постављало питање
његова повратка из Земуне у Србију, као и примања заосталих при-
надлежности, а и питање пензије било је још отворено.

Колико је поверење Вук имао у свога пријатеља и како је це-
нио његов утицај на кнеза Милоша, види се из његовог писма од 14.
новембра 1825, у време када је кнез Милош био љут на Вука. Вук
поручује кнезу Васи: „Сада је моја једина надежда у вама да ме ви
опет код Господара у стару милост доведете“.¹⁰⁰ А када је требало
да дође поново у Србију, Вук се није смео на то одлучити, и поред
Милошевих позива, све док га кнез Васа није позвао и уверио да
нема чега да се боји.

Вук је у кнезу Васи имао и вредног помагача у скупљању на-
родних песама. Он му доводи у Крагујевац старца Милију, од кога
ће Вук чути и забележити познате песме: „Бановић Страхињу“, „Же-
нидбу Максима Црнојевића“ и друге. Уз писмо од 10. септембра
1827. кнез Васа шаље Вуку двадесет „јуначки песама“. Вук му зах-
ваљује речима: „Пјесме су ове све тако лијепе, да вам довољно за
њи не умијем благодарити“. У предговору четврте књиге „Српских
народних пјесама“ Вук каже да му је Васа Поповић послао „у не-
колико пута сто написани табака јуначки пјесама“.¹⁰¹ Те песме су

записивала четири писара, а неке од њих је највероватније испевао Марко Немањић, Васин писар, а син попа Филипа из Пожеге.

Кнез Васа је најревносније радио и на скупљању претплатника за поједина Вукова дела. Из једног писма видимо да је скупио 30 пренумераната за „Даницу“. Други пут шаље му имена 53 пренумеранта за дело „Милош Обреновић“, на што Вук одговара са захвалношћу: „То је од ваше наије доста и доста“. Он је често подстицао и друге кнезове и угледне људе да траже пренумеранте за Вукове књиге.

Како је кнез Васа примио вести о Вуковим успесима на страни и како је у њима гледао успех и част целог српског народа, што посредно сведочи о широким погледима и схватањима овог самоука, нека послуже два примера. Када га је Вук обавестио писмом од 15. октобра 1826. да је добио пензију од руског цара у износу од 100 дуката годишње, он одговара: „Радујем се двогубо тој срећи вашој: једно што ће таква императорска милост вама при данашњој оскудности вашој на подкрепљеније бити, а друго што се такви догађаји до чести и славе свију родољубиви Србаља касају“.¹⁰² А кад му Вук јавља да су неке песме из његових збирки преведене на немачки и енглески, Васа то прима са одушевљењем: „Особито нам је овде свима драго да толико наше песме код други народа на чест и славу рода српскога успевају“.¹⁰³

Но, не односи се сва преписка између Вука и кнеза Васа само на новац, претплату и друге, мање значајне ствари, као што је Вуково проводацисање зета кнезу Милошу. Вук је будно пратио збивања у Србији, имао разумевања за све њене потребе, а нарочито га је интересовао њен спољнополитички положај и борба за пуну аутономију. Он је желео да утиче са своје стране на све токове живота вољене земље. Што је он покушавао да то чини преко кнеза Васа, то доказује какву је крупну улогу имао овај човек у животу тадашње Србије.

Колико нам је познато, Вук је још 1827. године предложио кнезу Милошу да набави једну штампарију. Али, не знамо из којих разлога, Милош је тај проблем оставио по страни. Пошто на своје предлоге није добио никакав одговор, Вук се обраћа кнезу Васи: „Кад обстојатељства још задржавају да подигнемо тамо у једанпут цијелу типографију и словоливницу и фабрику од артије, како би било, да купимо за сад само од 4 руке слова (свега око 25 ц.) и макар само једну пресу“, што би, по Вуковом прорачуну, коштало не више од 1.000 дуката цесарских франко Београд. „Ја мислим, макар

какво стање српско у напредак било, да је таква типографија потребна и нужна; а ако бог да те доживимо да се један пут судбина народа нашега ријеши и утврди, онда ћемо ласно наручити калупе од црквени слова и подигнути словоливницу и фабрику од артије“. „Навалите да бисмо што славно учинили, док и нас није смрт једног по једног покосила“ — узвикује Вук на крају.¹⁰⁴

Са нарочитим интересовањем Вук прати спољне догађаје и покушава да наслути какву би корист Србија могла да извуче из њих. Преко кнеза Васе он је желео да утиче на став кнеза Милоша и на његову спољну политику. Када је 25. септембра 1826. потписана Акерманска конвенција између Русије и Турске, по којој се Турска, према тачки 5, обавезала да испуни одредбе бучурешког мира у року од 18 месеци, Вук, ваљада поводом тога, пише 26. октобра исте године кнезу Васи: „Јуче сам плакао од радости читајући у свеопштим новинама превеселе гласове о Србији. По њима не само што је мој Тршић под крилом Господара; него би рекао човек да ће се граница протегнути до Лима, пак до Шаре планине и до великог Балкана, јер је то све откинуто од Србије“.¹⁰⁵ А када су, поводом предстојећег рата између Русије и Турске, Грци поставили своје територијалне захтеве, Вук упућује кнезу Васи 15. марта 1828. писмо у коме предлаже да Србија тражи на западу Босну и Херцеговину, на југу крајеве до Шар-планине, на истоку до Копа-Балкана. Он даје и разлоге за то, да би они послужили кнезу Милошу. Видећи да је претерао, Вук завршава: „Смијте се ви мени колико вам драго, само гледајте да се вама последије Грци не узасмију, а потомство да вас ускриви“.¹⁰⁶ Но, после једренског мира од 14. септембра 1829. Вук је знатно скромнији и реалнији. У писму од 12. новембра 1829. он предлаже да граница Србије иде Лимом и испод Приштине. Позивајући се на VI тачку једренског уговора, по којој Србија треба да добије шест нахија, Вук додаје да преко Тимока и Дрине „ништа се искати ни добити не може; али диштрикт љесковачки, новопазарски и сјенички добија се цијел“. Знајући да ће и са тим захтевима ићи тешко, он се извињава: „Ја велим најпослије тако, а ви ако будете морали на мање пристати, опростите мојој родољубивој жељи и ревности“.¹⁰⁷ Кнез Васа не зна како ће се границе одредити. „Врло добро би било, ако би се подударале са вашим првим мњенијем, но мислим да ће при старом остати“ — додаје он. Васа је вероватно овај одговор доставио пошто се разговарао са Милошем о Вуковим предлозима.

Јован Гавриловић је причао како је кнез Васа распитивао за Вука и поздрављао га пркосно чак и онда када се није усубивао нико

да пред Милошем помене његово име.¹⁰⁸ Милош је, по свом обичају, нашао пут да му се освети за то и да посеје неповерење између њих двојице.

Вук је неколико пута тражио од кнеза Милоша непосредно и преко кнеза Васа посредно да му се одобри штампање Светог писма Новог завета. За то му је био потребан пристанак двојице владика, што би Милош могао лако да издејствује. Милош се колебао. Једно време, изгледа, судећи по једном Васином писму, он је био склон да изађе у сусрет Вуковој молби. Али, доцније био је одлучно против, о чему опет Васа извештава Вука. Када је Вук поновио свој захтев 1830. године, Милош је нашао згодан повод да га исмеје. Затражио је од својих људи, међу којима је било и полуписмених, да напишу познато **Мињеније најкњижевнији људи о Вукову преводу. То Мињеније**, које кипти погрдама и увредама, морао је да потпише и кнез Васа. У писму од 14. септембра 1830. он се због тога извињава Вуку: „Знам, дражајши пријатељу, да сте се увређени нашлаи кад сте и моје име у содружеству Чикином (Павле Радомировић — ДП) написано међу прочим читати морали. Него уверени будите да ваш пријатељ то с хотенијем и драгом вољом чинио није, за које кад вас видим чисто совест моја неће ми дозволити вам у очи погледати“.¹⁰⁹

•

Када је кнез Васа 17. јануара 1832. године умро, Вук се са својом породицом налазио у Земуну. Отуда је он преко свога заштитника узалуд покушавао да од Милоша добије пензију, пошто због болести није могао више остати на положају председника суда у Београду. На њега је смрт Васина оставила тежак утисак. Она је, чак, побудила извесне сумње. У вези са смрћу кнеза Васа остали су нерасветљени неки моменти. Милан Милићевић вели да је овај, качивши у Чачку главом за конопац на коме се сушила рубље, добио на челу малу рану, која се на путу ка Београду позледила, „па чим дође у Београд, легне у постељу, натури се на њега црвени ветар, од кога и умре“.¹¹⁰ Међутим, кнез Васа у писму од 24. децембра 1831. извештава Вука да је био бољестан од црвеног ветра, дакле скоро месец дана пре своје смрти.¹¹¹ Из тога би произишао да је Милићевићев податак о узроку Васине смрти нетачан, осим ако болест није рецидивирала. Вук у „Коментару к писму, писаном Милошу Обреновићу 12. априла 1832“ (у напомени бр. 40) вели: „Павле Радомировић и Васа Поповић били су два прва Милошева саветника,

који су обојица у месецу дана (први око половине дек. 1831. године, а други 17. јануара 1832. године) на путу умрли¹¹². Очигледно, Вук сумња да за њихову смрт сноси кривицу Милош. Није нам познато на основу чега је Вук изразио ту своју сумњу и да ли су његове информације тачне. Примећујемо да кнез Васа није умро на путу, као што тврди Вук (ако овај израз треба схватити буквално), већ у Београду, што читамо са надгробне плоче узидане с десне стране олтара цркве у Брезни, чији је Васа био ктитор и код које је сахрањен, пошто је претходно био сахрањен у порти цркве у Београду. Ту плочу су поставили његови синови 1833. године, а препис записа објавио је Милан Милићевић.¹¹³ Оваде треба додати да кнез Васа, као што се види из његовог писма од 29. децембра 1831. г., није више имао онакав утицај на Милоша као раније. Он се жали Вуку да му није могао израдити пензију, јер је „страна опозиције претежнија“.¹¹⁴ А у последњем писму, писаном у Топчидеру 8. јануара 1832, он обавештава Вука о његовим непријатељима из кнежевине околине, па на крају му препоручује да сагори то писмо или да га држи у тајности. Да ли то треба протумачити да су позиције кнеза Васе у то доба ослабиле, или, чак, да је он пао у немилост код Милоша? На то питање тешко је одговорити. Али, свакако су то елементи на којима је Вук засновао своју сумњу, која, иначе, нема никаквих реалних основа.

После смрти кнеза Васе Вук није више имао ниједног тако одадног пријатеља међу угледним и утицајним људима у Србији. Још када је увидео да кнез Васа нема више онај утицај на Милоша који је раније имао, он је одбио да поново пређе из Земунa у Србију и да лично изнесе Милошу своје захтеве, на што га је Васа у неколико писама упућивао. После Васине смрти он је то још мање хтео, а можда није ни смео. Увређен поступцима кнеза Милоша и његове околине, он је из Земунa, у чувеном писму од 12. априла 1832, прочитао Милошу „буквицу“. Тиме је достојанствено залушио врата за собом и заувек напустио мисао да се настани у Србији.

•

Кнез Васа је био човек свога времена, изнад кога он није могао да се уздигне. Али, увек у сенци једне тако снажне личности као што је био кнез Милош, он је својом активношћу дао скроман допринос општим тенденцијама свога времена, а у првом реду изградњи основа независне и слободне Србије.

Н А П О М Е Н Е

- 1) Мих. Гавриловић, „Милош Обреновић“ I, Бгд. 1908, стр. 242
- 2) Мих. Гавриловић, „Милош Обреновић“ I, Бгд. 1908, стр. 243
- 3) Данило Вуловић, „Пожевска нахија 1815—1839.“, Бгд. 1953, стр. 524
- 4) Мита Петровић, „Финансије и установе“ I, Бгд. 1897, стр. 593
- 5) Милан Милићевић, „Кнежевина Србија“, Бгд. 1876, стр. 347
- 6) Милан Милићевић, „Поменик знаменитих људи“, Бгд. 1888, стр. 554
- 7) Ото Дубислав Пирх, „Путовање по Србији“, Бгд. 1900, стр. 56
- 8) О. Д. Пирх, наведено дело, стр. 156
- 9) Б. Куниберт, „Српски устанак“, Бгд. 1901, стр. 179
- 10) В. С. Караџић, „Географическо — статистическо описаније Србије“, Даница, 1827. год., с. 48
- 11) Данило Вуловић, „Пожевска нахија 1815—1839“, Бгд. 1953, стр. 529
- 12) В. С. Караџић, „Вукова књига“ II, СКЗ XXXVII, стр. 122
- 13) Мита Петровић, „Финансије и установе“ I, Бгд. 1897, стр. 594
- 14) Мита Петровић, наведено дело, стр. 595
- 15) Мита Петровић, наведено дело, стр. 568
- 16) Данило Вуловић, „Пожевска нахија 1815—1839“, бр. 166, стр. 146
- 17) Мита Петровић, „Финансије и установе“ III, Бгд. 1899, стр. 72—73
- 18) Мита Петровић, „Финансије и установе“ I, Бгд. 1897, стр. 568—569
- 19) Др Бранко Перуничкић, „Чачак и Горњи Милановац“, Чачак 1968, бр. 84, стр. 139—140
- 20) Др Бранко Перуничкић, оп. цит., бр. 22, стр. 51
- 21) Д. Вуловић, наведено дело, бр. 86, стр. 102
- 22) Д. Вуловић, наведено дело, бр. 168, стр. 147
- 23) Д. Вуловић, наведено дело, бр. 323, стр. 293
- 24) Мих. Гавриловић, „Милош Обреновић“ II, Бгд. 1909, стр. 612
- 25) Мита Петровић, „Финансије и установе“ I, Бгд. 1897, стр. 602—605
- 26) Др Бранко Перуничкић, „Чачак и Горњи Милановац“, Чачак 1968, бр. 10, стр. 48
- 27) Д. Вуловић, наведено дело, бр. 285, стр. 262
- 28) Мита Петровић, „Финансије и установе“ I, Бгд. 1897, стр. 656
- 29) Д. Вуловић, наведено дело, бр. 112, стр. 94—95
- 30) Др Бранко Перуничкић, оп. цит., бр. 27, стр. 53
- 31) Мих. Гавриловић, „Милош Обреновић“ I, Бгд. 1908, стр. 264
- 32) Мита Петровић, „Финансије и установе“ II, Бгд. 1898, стр. 121, 126 итд.
- 33) Милан Милићевић, „Поменик знаменитих људи“, Бгд. 1888, стр. 555
- 34) Др Бранко Перуничкић, наведено дело, бр. 74, стр. 124—125
- 35) Др Бранко Перуничкић, наведено дело, бр. 92, стр. 150
- 36) Д. Вуловић, наведено дело, бр. 227, стр. 204
- 37) Пирх, наведено дело, стр. 132
- 38) Д. Вуловић, наведено дело, бр. 132, стр. 114
- 39) Др Бранко Перуничкић, наведено дело, бр. 36, стр. 63
- 40) Мих. Гавриловић, „Милош Обреновић“ II, Бгд. 1909, стр. 307
- 41) Исто, стр. 274
- 42) Исто, стр. 280
- 43) Др Бранко Перуничкић, наведено дело, бр. 36, стр. 63
- 44) Д. Вуловић, наведено дело, бр. 202, стр. 178

ВАСИЛИЈЕ-ВАСА ПОПОВИЋ

- 45) Исто, бр. 263, стр. 240
- 46) Исто, бр. 320, стр. 290
- 47) Пирх, наведено дело, стр. 128
- 48) Д. Вуловић, наведено дело, бр. 89, стр. 72—73
- 49) Исто, бр. 73, стр. 57
- 50) Исто, бр. 240, стр. 218
- 51) Исто, бр. 244, стр. 221
- 52) Исто, бр. 263, стр. 240
- 53) Мих. Гавриловић, „Милош Обреновић” II, Бгд. 1909, стр. 78
- 54) Мита Петровић, „Финансије и установе” I, Бгд. 1897, стр. 761
- 55) Споменица Чач. гимназије, Чачак 1938, стр. 39
- 56) Д. Вуловић, наведено дело бр. 284, стр. 261
- 57) Исто, бр. 335, стр. 302
- 58) Исто, бр. 284, стр. 261
- 59) Исто, бр. 296, стр. 270
- 60) Исто, бр. 270, стр. 247 и бр. 280, стр. 256
- 61) Исто, бр. 282, стр. 258
- 62) Исто, бр. 392, стр. 353
- 63) Исто, бр. 368, стр. 331
- 64) Исто, бр. 282, стр. 258
- 65) Исто, бр. 342, стр. 308
- 66) Исто бр. 82, стр. 65
- 67) Исто, бр. 283, стр. 259
- 68) Исто, бр. 283, стр. 259
- 69) Исто, бр. 358, стр. 321
- 70) Исто, бр. 349, стр. 314
- 71) Споменица Чачанске гимназије, Чачак 1938, стр. 38
- 72) Мита Петровић, „Финансије и установе” I, Бгд. 1897, стр. 236
- 73) Д. Вуловић, наведено дело, бр. 178, стр. 157
- 74) Др Бранко Перуничкић, наведено дело, бр. 35, стр. 63
- 75) Исто, бр. 33, стр. 62
- 76) Д. Вуловић, наведено дело, стр. 528
- 77) Исто, бр. 68, стр. 52
- 78) Исто, бр. 207, стр. 183
- 79) Мих. Гавриловић, „Милош Обреновић” II, Бгд. 1909, стр. 242
- 80) Д. Вуловић, наведено дело, бр. 323, стр. 293
- 81) Мих. Гавриловић, „Милош Обреновић” II, Бгд. 1909, стр. 580—581
- 82) Д. Вуловић, наведено дело, бр. 325, стр. 295
- 83) Мих. Гавриловић, „Милош Обреновић” II, Бгд. 1909, стр. 446
- 84) Д. Вуловић, наведено дело, стр. 529
- 85) Исто, бр. 300, стр. 273
- 86) Исто, бр. 378, стр. 338
- 87) Исто, бр. 306, стр. 278, и бр. 308, стр. 280
- 88) Милан Милићевић, „Поменик”, Бгд. 1888, стр. 555
- 89) Д. Вуловић, наведено дело, бр. 299, стр. 273
- 90) Мих. Гавриловић, „Милош Обреновић” II, Бгд. 1909, стр. 523
- 91) Д. Вуловић, наведено дело, бр. 289, стр. 264—265
- 92) Др Бранко Перуничкић, наведено дело, бр. 79, стр. 129—130
- 93) Вукова преписка, том. IV, Бгд. 1909, стр. IV
- 94) Исто, стр. 107
- 95) Исто, стр. 118
- 96) Исто, стр. 169

- 97) Исто, стр. 159
- 98) Исто, стр. 100
- 99) Исто, стр. 163
- 100) Исто, стр. 103
- 101) Вук Стеф. Караџић, „Српске народне пјесме“ IV, Бгд. 1958, стр. XXII
- 102) Вукова преписка, том. IV, Бгд. 1909, стр. 109
- 103) Исто, стр. 130
- 104) Исто, стр. 115—116
- 105) Исто, стр. 108
- 106) Исто, стр. 126
- 107) Исто, стр. 136
- 108) Милан Милићевић, „Поменик“, Бгд. 1888, стр. 556
- 109) Вукова преписка, том. IV, Бгд. 1909, стр. 144
- 110) Милан Милићевић, „Поменик“, Бгд. 1888, стр. 554
- 111) Вукова преписка, том. IV, стр. 174
- 112) Вукова преписка, том. II, Бгд. 1908, стр. 653
- 113) Милан Милићевић, „Поменик“, Бгд. 1888, стр. 557
- 114) Вукова преписка, том. IV, стр. 175

VASILJE — VASA POPOVIĆ

Dans cet article l'auteur décrit la vie et le travail de Vasilje-Vasa Popović, un des trois conseillers secrets du prince Miloš et «duc principal» de la région de Požega entre 1819 et 1832.

En parlant du travail du knez Vasa l'auteur a décrit également la situation politique en Serbie depuis 1815, année de l'arrangement du prince Miloš avec Ali Marachli-pacha, c'est à dire année de la fin de la seconde insurrection serbe, et jusqu'à 1830 année du hachérief. C'est en fait l'historique du développement de l'autorité serbe et des institutions serbes durant cette époque transitoire, c'est à dire la prise des fonctions fiscales, la formation des tribunaux serbes, la prise de possession des biens et revenus appartenant jusqu'alors au sultan et à l'Etat turc (domaines d'Etat, douanes, taxes locales, abattoirs, péages etc.)

L'auteur s'arrête en particulier sur la création du centre de renseignements à Čačak et du service de renseignements, formé par Vasa Popović.

Une attention particulière est accordée aux relations de Popović avec Vuk Karadžić, dont ce dernier a été non seulement un ami mais aussi le protégé.

Dragomir POPOVIĆ